

О. М. Піддубнакандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ
МИСТЕЦЬКОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РИСУНОК»**

У статті проаналізовано проблему професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва зі спеціальності: 014 Середня освіта (образотворче мистецтво). Розглянуто теоретичні основи викладання мистецьких дисциплін у процесі підготовки вчителів образотворчого мистецтва. Вивчення дисципліни «Рисунок» розглянуто як необхідна умова для підвищення рівня професійної майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, як один із найважливіших засобів наочності в навчанні студентів мистецьких дисциплін. Встановлено, що виконання рисунку допомагає швидко оволодіти образотворчими засобами, озброює практичними вміннями та навичками цілісного бачення природи і зображення, є умовою для професійного зростання студентів, виявлення їхніх інтересів і задумів. У статті розкрито специфіку роботи над рисунком, етапи виконання, цілі й методи його здійснення. Представлено матеріали й техніки виконання рисунку. Встановлено, що оволодіння рисунком допомагає майбутньому вчителю образотворчого мистецтва швидко оволодіти образотворчими засобами, озброює практичними вміннями та навичками цілісного бачення природи й зображення, є умовою для професійного зростання студентів, виявлення їхніх інтересів і задумів із мистецьких дисциплін. Зазначено, що під час практичних занять і самостійної роботи студентам треба частіше практикуватися у вирішенні творчих завдань: малювання з природи, уявлення і уяви на різні теми; виконання начерків різноманітних об'єктів у складних положеннях; створення сюжетних зарисовок на основі спостережень, творчої інтерпретації. Творчий підхід до процесу створення рисунку означає відмову від шаблонних, стереотипних прийомів їх виконання й вимагає в кожному конкретному випадку відповідних виразних засобів, оригінальних рішень. Таким чином, викладання дисципліни «Рисунок» – це фундамент, на якому формується професійна підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Ключові слова: учитель образотворчого мистецтва, рисунок, художньо-творча діяльність, професійна підготовка.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства постає завдання професійної підготовки спеціаліста, який має не тільки володіти вміннями і навичками реалістичного зображення дійсності, але й глибоко розуміти, відчувати сутність мистецтва, а головне – бути творчо активним у всіх життєвих ситуаціях. Знання основ образотворчої грамоти дає студенту змогу правильно бачити та розуміти закони побудови форми, точно відтворювати побачене. Проте цього ще замало, щоб набутися високого рівня професійної майстерності.

Теоретичні основи викладання мистецьких дисциплін надають майбутньому спеціалісту основні знання і навички з питань рисунку, живопису, розвивають творчі можливості, ознайомлюють із методами виконання живописних та графічних робіт, матеріалами та обладнанням, вчать працювати з природи, добре знати теорію дисципліни, володіти навичками роботи в різних видах і жанрах живопису, вміти працювати в різноманітних художніх техніках і матеріалах. У процесі підготовки вчителів образотворчого мистецтва вивчення дисципліни «Рисунок» є необхідною умовою для підвищення рівня професійної май-

стерності. Майбутній учитель образотворчого мистецтва, який добре володіє рисунком, має вільно володіти матеріалом, добре знати його природу, якості, демонструвати свої творчі вміння.

Усе це має досягатись практичними вправами. Вся система практичних завдань покликана закласти основи образотворчої грамоти з дисципліни «Рисунок», сприяти утвердженню професійних навичок виконання етюдів, рисунків, довготривалих робіт, різноманітних за складністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історико-педагогічних працях Н. Дем'яненко і О. Лавріненка з проблем становлення професійної підготовки вчителя доведено, що викладання мистецьких дисциплін упродовж усієї історії розвитку педагогічної освіти було невід'ємним компонентом змісту професійної підготовки і підпорядковувалося меті формування педагогічної майстерності вчителів різних дисциплін.

Окремі аспекти застосування мистецтва у навчально-виховному процесі педагогічних закладів освіти побіжно висвітлювалися у наукових дослідженнях із проблем розвитку професійно-художньої освіти (В. Радкевич).

Положення теорії мистецької освіти та художньо-педагогічної підготовки викладачів мистецьких дисциплін обґрунтовано в працях вітчизняних учених С. Коновець, О. Отич, О. Рудницької та інших. Формуванню базових знань та вмінь з образотворчого мистецтва майбутніх учителів присвячено праці І. Мужикової, О. Каленюк. Шляхи та засоби розвитку творчого потенціалу студентів художньо-графічних факультетів у процесі вивчення художніх дисциплін досліджували В. Зінченко, Є. Шорохов. Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва розглядається в роботах М. Стась. Формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі художньо-творчої діяльності висвітлюється О. Кайдановською.

Незважаючи на значну кількість досліджень, теоретичні основи викладання мистецької дисципліни «Рисунок» у процесі підготовки вчителів образотворчого мистецтва визначені незначною мірою, зазначена проблема не отримала детального висвітлення, теоретичного обґрунтування та практичного дослідження.

Мета статті полягає в розкритті теоретичних основ викладання мистецької дисципліни «Рисунок» у процесі підготовки вчителів образотворчого мистецтва, аналізу специфіки процесу роботи над рисунком, етапах його виконання та аналізу принципів виконання роботи: від загального – до конкретного, від головного – до другорядного. Встановлено, що виконання рисунку допомагає швидкого оволодіння образотворчими засобами, озброює практичними вміннями та навичками цілісного бачення природи й зображення, є умовою для професійного зростання студентів, виявлення їхніх інтересів і задумів.

Виклад основного матеріалу. Процес викладання мистецької дисципліни «Рисунок» під час підготовки вчителів образотворчого мистецтва сприяє мобілізації творчих сил студентів, спричиняє необхідність здійснювати пошуки образотворчих засобів, методів вирішення зображення з метою досягнути найбільшої виразності й образності трактування зображуваного. Рисунок виконують із метою не тільки збору натурного матеріалу для подальшого виконання художньої роботи, але й професійного удосконалення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва [1, с. 116; 2, с. 312].

Рисунок допомагає майбутньому спеціалісту розвивати спостережливість, вміння гостро і точно схоплювати найголовніше в природі й відкидати другорядне, несуттєве. Гостре почуття приходить не відразу, і саме рисунок пробуджує здатність відтворювати побачене як яскравий образ і довго утримувати його в пам'яті [3, с. 110]. Ця якість вкрай необхідна майбутньому вчителю

образотворчого мистецтва. Досвідчені вчителі образотворчого мистецтва використовують безліч графічних прийомів і засобів, різноманітні лінії, штрихи, плями, намагаючись якомога повніше задіяти можливості матеріалу. Застосовують змішані техніки двох і трьох матеріалів задля отримання більшої виразності [4, с. 412].

Кожен графічний матеріал володіє своїми специфічними зображувальними властивостями. Пером і тушшю роблять невеликі витончені рисунки з тонкою і лаконічною лінією і малою кількістю тону. У рисунку олівцем особливо важливою є лінія [5, с. 72].

Залежно від мети, завдань, умов рисунок виконують різними матеріалами і й різний спосіб. Найчастіше – лініями без ґрунтового моделювання форми; лініями з тоновим опрацюванням форми, із застосуванням елементів схеми побудови. Іноді рисунок можуть виконувати тоном, плямою. Матеріали, що застосовуються в рисунках, дуже різноманітні. Це графітні олівці різної м'якості, кольорові олівці, туш (пензлем мокрим і сухим, а також пером), соус (мокрий і сухий), сангіна, пастель, однотонна акварель, вугілля, крейда (на тонованому папері, картоні) [5, с. 72].

Виконуючи рисунок, студент використовує основний образотворчий засіб – лінію, майже не додаючи до неї штрихів, уточнень із виправленнями. Але більш промальований рисунок, або замальовка, включає штрихування, а також розтирання, що має за мету передати в зображенні враження об'ємності й освітленості об'єкта. Ще більш докладним зображенням є довгострокова робота. Це теж результат малювання, але тут художник здійснює роботу, спрямовану на вивчення предмета, тому вона є тривалішою за часом виконання [3, с. 72].

Усі графічні зображення, які виконуються художником, як правило, не є самоціллю: вони становлять необхідну сутність життя й діяльності творчої людини. Будь-який рисунок, не говорячи вже про швидкі малюнки, стає для студента живим матеріалом спостережень, вражень, міркувань і обов'язково коли-небудь знаходить творче застосування. На основі такого образотворчого матеріалу може виникнути задум, втілення якого починається з дуже важливого для художника етапу роботи – виконання попереднього ескізу [5, с. 71–72].

У рисунку короточасні зарисовки – це стисла, скупа за засобами розповідь про те, що зображується. У довгостроковому рисунку лаконічно, досить переконливо передається освітлення, об'ємна форма, деякі важливі деталі. На відміну від довгострокового малюнка, де ґрунтовно опрацьовуються навіть найдрібніші деталі складного цілого, короточасні зарисовки найчастіше фіксують загальне враження. Водночас швидкий

рисунок не менше за тривалий має правильно передавати форму, пропорції, обсяг, просторове розташування предмета, психологічний стан зображуваного студентом. Характерна особливість швидкого рисунка – простота, узагальненість, широта в передачі форми об'єкта. Студент із найбільш можливою швидкістю малює те, що зацікавило, привернуло його увагу. Нерідко образи та враження доповнюються накопиченими раніше, пробуджують творчу активність, народжують задум майбутнього твору [4, с. 413].

Рисунок – це не точна копія, не протокольний виклад побаченого, а загальна, образна, лаконічна інтерпретація зображуваного. Виконуючи таку роботу, майбутній учитель образотворчого мистецтва має свідомо відволікатися від дрібниць, другорядних деталей, зосереджуючи увагу на найголовнішому, прагнучи виразити зміст зображуваного об'єкта або сюжету, створити його збірний образ. Великою якістю хороших рисунків є наявність у них відчуттів, настроїв, відповідних зображуваному сюжету [5, с. 72-73].

Рисунок може виконуватися з навчально-пізнавальною метою. У цьому разі рисунок є засобом вивчення природи, навколишнього життя й накопичення професійних знань та умінь. Необхідність передавати в рисунку найголовніше, характерне ставить перед студентами задачі досягнення виразності, образної характеристики зображуваного, що є важливим засобом залучення до процесу творчості. Особливого значення набуває рисунок для розвитку зорового сприйняття, спостережливості студента, адже в цьому разі він змушений відкидати деталі, кількома лініями, штрихами має схопити лише найсуттєвіше, характерне [4, с. 411-414].

Процес створення рисунку викликає у студентів зацікавленість, робить роботу творчою. Важливою є та обставина, що студенти бачать результати своєї праці, можуть швидко виконувати кілька рисунків того самого об'єкта. У них є змога експериментувати, шукати, здійснювати цікаву і продуктивну творчу роботу [6, с. 162-165].

Потрібно ускладнювати завдання з дисципліни «Рисунок» у процесі виконання навчальних завдань. Сюжетне й тематичне малювання виконується також у педагогічній практиці вчителя образотворчого мистецтва, коли йому треба виконувати малюнки з поясненнями до уроків, ілюструвати, доповнювати словесний виклад навчального матеріалу. Систематичні заняття значною мірою сприяють оволодінню цим видом малювання.

Теоретичні основи викладання мистецької дисципліни «Рисунок» у процесі підготовки вчителя образотворчого мистецтва можливі лише за умови активної цілеспрямованої діяльності впродовж усього періоду підготовки бакалаврів

(Спеціальність: 012 – Дошкільна освіта, спеціалізація: образотворче мистецтво, спеціальність: 013 – Початкова освіта, спеціалізація: образотворче мистецтво, спеціальність: 014 Середня освіта (образотворче мистецтво)). Важливо, щоб ця підготовка була належним чином організована і забезпечувала вирішення конкретних задач, пов'язаних з освоєнням образотворчої грамоти, розвитком здібностей, удосконаленням умінь і навичок із малюнка.

Студенти починають вивчати «Рисунок», що передбачений програмою вже на перших етапах навчання. У програмі з дисципліни «Рисунок», яку необхідно засвоїти, теоретична й практична підготовка з рисунку допомагає систематизувати заняття, забезпечити відповідну послідовність в оволодінні навичками швидкого малювання, створює достатні передумови для подальшої самостійної роботи студентів. Студенти мають добре розуміти задачі, специфіку й методи створення рисунків, одержувати ґрунтовну теоретичну й практичну підготовку в цьому напрямі малювання, вирішувати в процесі роботи не тільки навчальні, але і творчі проблеми. Щоб правильно і впевнено малювати різні об'єкти, треба знати принципи їх будови, мати достатній попередній досвід. Звідси виникає необхідність вивчення широкого кола об'єктів за допомогою рисунку, які допоможуть знайти загальні риси в побудові порівняно схожих предметів.

На всіх етапах виконання рисунку треба прагнути виявити загальне враження від намальованого об'єкта, дати цілісне уявлення про нього. Виконання рисунків сприяє формуванню цілісного бачення у студентів. Помітна допомога в цій справі – використання матеріалів і техніки виконання рисунків, що дають змогу малювати широко, узагальнено. До них належать вугілля, сангіна. Особливо варто підкреслити значення роботи пензлем як засобом, що сприяє досягненню цілісності, узагальненості зображення.

Важливе значення в оволодінні умінням цілісно й лаконічно виконувати рисунок має силуетне малювання, коли основна увага спрямована на характеристику цілого, передачу загальних контурів предмета, його маси, силуету. Найчастіше такі рисунки роблять пензлем і одноколірною (чорною або коричневою) аквареллю, тушшю або створюють силуетне зображення за допомогою вугілля чи темної сангіни. Загальна принципова установка під час виконання швидких рисунків така: в максимально короткий термін осмислити майбутню роботу, оцінити характерні особливості об'єкта й швидко зобразити його за допомогою графічних засобів [5, с. 72].

Чималу роль у прискоренні процесу створення зображення в рисунках виконує також раціональ-

ний, методично обґрунтований принцип виконання роботи: від цілого – до частин, від головного – до другорядного. Починаючи роботу над рисунками зі встановлення цілого, з характеристики великих мас, студент швидше і впевненіше здійснює процес створення зображення. Використовуючи такий принцип роботи, легше досягти лаконізму й виразності рисунків. Тверде засвоєння й уміле дотримання методичної послідовності створення зображення в рисунках особливо важливе для майбутнього вчителя, якому належить далі передавати свої знання дітям. Творчий підхід до процесу створення рисунку означає відмову від шаблонних, стереотипних прийомів їх виконання й вимагає в кожному конкретному випадку відповідних виразних засобів, оригінальних рішень.

Велике значення має систематична самостійна робота студентів під час вивчення дисципліни «Рисунок». Вона не тільки доповнює практичні заняття, але й сприяє розвитку і вдосконаленню багатьох важливих якостей і навичок. Ефективність самостійної роботи студентів залежить від ряду умов. Вагомою є активність самих студентів, розуміння ними значення і завдань таких зарисовок, регулярність їх здійснення, зацікавленість справою. Необхідно також наголосити на ролі викладача в організації і керівництві самостійною роботою, яка має бути добре продумана в методичному плані, щоб малювання не здійснювалося бездумно, стихійно, епізодично [6, с. 165].

Студентам треба поступово, послідовно, в методично обґрунтованому порядку вивчати різноманітну тематику під час проведення самостійних зарисовок із природи, пам'яті, уявлення й уяви. Під час практичних занять і самостійної роботи студентам треба частіше практикуватися у вирішенні творчих завдань: малювання з природи, уявлення і уяви на різні теми; виконання начерків різноманітних об'єктів у складних положеннях; створення сюжетних зарисовок на основі спостережень, творчої інтерпретації.

Важливо, щоб студенти постійно перебували в стані творчої активності, творчого пошуку й регулярно удосконалювалися в такому малюванні, де потрібні пам'ять, уява, де необхідно проявляти ініціативу й ухвалювати самостійні рішення. Видатний художник і педагог П. Чистяков зазначав: «<...> у малюванні важливо робити з пам'яті короткочасні (п'яти- і десятихвилинні) малюнки і вправлятися у створенні композиційних малюнків» [8, с. 213].

Студенти мають твердо засвоїти принципи послідовного здійснення процесу створення

рисунку. Починаючи його виконання, варто заздалегідь розглянути об'єкт зарисовки, визначити його істотні, найцікавіші особливості, уявити собі задачі й кінцевий результат роботи.

Висновки і пропозиції. Таким чином, вивчення дисципліни «Рисунок» активно сприяє розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, формуванню його особистості і зростанню професійної майстерності. Постійний самоконтроль, здійснюваний студентами, постановка відповідних задач, послідовне набуття знань, умінь, навичок допоможуть оволодіти цим видом образотворчої діяльності.

Список використаної літератури:

1. Энциклопедический словарь юного художника / сост. Н.И. Платонова, В.Д. Синюков. М.: Педагогика, 1983. 416 с.: ил.
2. Популярная художественная энциклопедия: Архитектура. Живопись. Скульптура. Графика. Декоративное искусство / гл. ред. В.М. Полевой; ред. кол.: В.Ф. Маркузон, Д.В. Сарабьянов, В.Д. Синюков]. М.: Сов. Энциклопедия. Книга II. М–Я, 1986 432 с.: 32 л. ил.
3. Гинзбург И.П. П. Чистяков и его педагогическая система. Л.–М., 1940. 146 с.
4. Піддубна О.М. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі вивчення предметів «рисунок» й «живопис» при виконанні рисунків. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*: зб. наук. праць / за ред. О.А. Дубасенюк, Н.Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 410–415.
5. Піддубна О.М. Формування творчої активності майбутніх вчителів образотворчого мистецтва у процесі занять живописом. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип 67. С. 70–73.
6. Піддубна О.М. Організація конкурсів і виставок творчих робіт студентів як інноваційний метод професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Педагогічні науки)*. 2012. № 22 (257), листопад. С. 161–167.
7. Ростовцев Н.Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием: [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов] / Н.Н. Ростовцев, А.Е. Терентьев. М.: Просвещение, 1987. 176 с.: ил.
8. Чистяков П.П. Письма, записные книжки, воспоминания. М.: Искусство, 1953. 310 с.

Piddubna O. Theoretical basis of teaching muscle discipline “figure”

The article analyzes the problem of the professional training of future teachers of fine arts in the specialty 014 Secondary education (fine arts). In this article the theoretical bases of teaching artistic disciplines in the process of preparation of teachers of fine arts are considered. The study of the discipline “Figure” is considered as a required for raising the level of professional skill of future teachers of fine arts, as one of the most important means of visuality in the teaching of students of artistic disciplines. It is established that the execution of the drawing helps to quickly mastery the visual means, arranges practical skills and skills of the holistic vision of nature and image, is a condition for the professional growth of students, the identification of their interests and intentions. The article deals with the specifics of work on the drawing, stages of implementation, goals and methods of its implementation. The materials and techniques of implementation of the drawing are presented. It is established that mastering of the drawing helps the future teacher of fine arts to master his artistic skills quickly and be equipped with the practical skills and abilities of the holistic vision of nature and image, which are a condition for the professional growth of students, revealing their interests and ideas from the artistic disciplines. It is noted that during practical classes and independent work students need to be more often practiced in solving creative tasks: painting from nature, from presentation and imagination to various topics; execution of sketches of various objects in complex situations; creation of plot sketches based on observations, creative interpretation. Creative approach to the process of drawing a design means the abandonment of patterned, stereotyped techniques for their execution and requires, in each specific case, the corresponding expressive means, original solutions. Thus, the teaching of the discipline “Figure»” is the foundation on which the professional training of the future teacher of fine arts is formed.

Key words: teacher of fine arts, drawing, artistic and creative activity, professional training.